

ANALIZA KOT MODEL TEORIJE OPISOV

Russell pristane na reprezentativno vlogo govornice in zato ne more dopustiti, da bi tisto, kar predstavlja, obstajalo ob tem, kar je predstavljeno. Ta poteza obeleži njegovo koncepcijo *analize*, ki je v podlago tudi njegovi *teoriji opisov*. Ta teorija namreč trdi, da določeni izrazi kažejo slovnično obliko, ki se ne ujema z njihovo logično obliko, in jo prikriva.

Russell je začetnik sodobne filozofske analize,¹ vendar pa svojega nazora o tem, kaj naj analiza pomeni, ni nikoli izrecno opredelil. *M. Weitz* npr. meni, da pa lahko brez težav izluščimo, kako je z uporabo termina »analiza« Russell razumel »določeno definicijo — dejansko ali kontekstualno, nelingvistično ali lingvistično«.

Da bi razumeli Russellovo koncepcijo analize pa se moramo najprej obrniti k njegovi spoznavni teoriji: ves čas je menil, da je važno vprašanje, katere so zadnje sestavine realnosti in nekaterih njenih vidikov. S tem vprašanjem je povezano razlikovanje med dvema oblikama spoznanja: eno je spoznanje, ko lahko določeno sestavino realnosti dojamemo neposredno, na podlagi čutnih danosti (načelna možnost), »*knowledge by acquaintance*«, drugo pa je *posredno* spoznanje, ko nekaj spoznamo na podlagi že abstrahiranih podatkov, — in ti seveda zopet temelje v zadnji analizi na paradigmi čutnih danosti. *Analiza* tedaj pomeni zvedbo govornih danosti na te vselej v temelju obstojne njihove lastne sestavine, ki so neposredno povezane s čutnim izkustvom, — tako lahko preverimo njihovo logično ustreznost. Če ima logika opravka s stvarskim svetom, so seveda upravičeni v njej le izrazi, ki so neposredno povezani s spoznavno strukturo in njenim razmerjem do sveta.

S postopkom korelacije in preverjanja — analize — izrazov lahko dosežemo ideal logično popolnega jezika. Russell je izraze analiziral s predpostavko, ki naj dokaže, ali jim tudi v realnosti ustreza bitnost, na katero se nanašajo. Načelno se najprej ponudita dva odgovora: najti korelat za vsak referenčni izraz, ali pa reducirati zgolj na tiste, ki imajo že vnaprej korelat, ki ga lahko dokaže spoznavna struktura, in so zatorej ustrezni. Himere in francoskega kralja ni na spisku bitnosti v realnem svetu: sta pa zato v svetu pripovedi, oz. izraza sta neustrezna.

¹ »V sodobni filozofiji je Bertrand Russell prvi oblikoval, uporabil in upravičil analizo kot pravo metodo filozofije.« *Morris Weitz: Analysis, philosophical*, članek v *Edwardsovi Encyclopedia of Philosophy*, zv. I., str. 97; glej še str. 99 za nadaljnje trditve.

Russell izhaja iz naslednjih predpostavk: 1. da je mogoče pridobiti enoznačni jezik, 2. da ta jezik odlikava strukturo realnega sveta, 3. torej je naloga jezika v reprezentaciji realnega sveta, in sicer odlikuje jezik svet tembolj natančno, čimbolj enoznačen je.

Če pristanemo na gornje izhodišče, pa nas to kaj kmalu privede do dokaj nepričakovanih posledic, in sicer do *osiromašenja* takega jezika. Kajti edine sestavine jezika, ki mora Russell zanje na koncu priznati, da ustrezajo takšni shemi, so indikativi oz. ostenzivne definicije. Russell sicer tudi sam trdi, da navedeni jezik ne ustreza kriterijem običajne govornice (lahko pa pripomore k njeni znanstveni pojasnitvi). Nasledki teorije dajejo slutiti, da s celotno zasnovo nekaj ne bo držalo. Ena od možnosti kritike, ki jo podpisujemo tudi sami, je v opustitvi točke 3, torej v poudarku na pretežno reprezentativni vlogi jezika: tako pa seveda doživi temeljno spremembo celotna koncepcija analize. Pogledali bomo, kako je sredi stoletja Strawson zamajal Russellov model analize, in sicer ravno s tem, da je podvomil v zgolj reprezentativno vlogo govornice. Poleg tega, da govornica usmerja k določenemu stanju stvari, da nekaj reče, ne moremo odpraviti tudi potez, ki kažejo, da obstaja poleg rečenega tudi tisto, kar je izrečeno; — pogoji izjavljanja, govorna situacija v celoti se zrcali v dejstvu rečenega. Na ta način paradigma korelacije jezika s svetom ne more biti več podlaga analize, — sedaj ne več toliko abstraktnega znanstvenega jezika, ampak bolj konkretnega govornega dejanja.

S. Knjazeva² pokaže povezanost naše točke 1 (enoznačni jezik) s točkama 2 in 3, ko navaja Russellovo mnenje, da je treba, kjer koli je le mogoče, zamenjati »s konstrukcijami iz poznanih bitnosti sklepe o nepoznanih bitnostih«. Prav podoben sklep kot za stran samega jezika, pa je Russell prisiljen izvesti tudi za drugo stran, glede »zadnjih sestavin sveta«:³ te so dejansko zgolj hipotetični konstrukti. V to smer meri še Russellova trditev, da vprašanje enostavnih sestavin konec koncev ni pomembno. Avtorica razlikuje med ontološko interpretacijo analize (načelo Occamove britve), katere posledica je, da se bitnost, ki smo zanjo menili, da je enostavna, ob analizi na njene sestavne dele izkaže zapletena, ter med gnoseološko interpretacijo, ki se ozira na strukturo spoznavanja.

Ni težko videti, da je Russellov položaj pri določitvi analize »paradoksalen«.³ Pri analizi se opira na zadnje sestavine sveta, in tako skuša zgraditi določeno zvrst korespondenčne teorije, vendar se zadnje sestavine sveta končno morajo tudi izraziti kot predpostavke, ki smo jih že bili umestili v krog analize.

Kaj pa so te le na pogled enostavne bitnosti? Najbolj nazorno je vprašanje mogoče ilustrirati ob znanem primeru teorije opisov »George IV. je hotel vedeti, če je Scott avtor Waverleya«. Če interpretiramo »je« kot identitetni, obdržimo enakoznačnost izrazov »Scott« in »avtor Waverleya«, razvidno pa je tudi, da na ta način zgrešimo vladarjevo intenco.

Rešitev, ki jo ponuja Russell, je, da »Scott« in »avtor Waverleya« nista oba logični imeni: za »avtorja Waverleya« z analizo ugotovi, da je opisna sestavina stavka. Le »Scott« torej neposredno ustreza svetnemu dejstvu, »avtor Waverleya« pa je posredni, opisni izraz, ki pridobi svojo koherenco od »Scotta« kot logičnega lastnega imena. Tako je rešen tudi paradoks identitete: »Scott« in »avtor Waverleya« spoznavno nista na enaki ravni.

² Svetlana Knjazeva: *Filozofija Bertranda Russella*, Naprijed, Zagreb 1966, str. 36—40.

³ Op. cit., str. 39.

Ta usmeritev analize je še bolj razvidna pri znanem primeru stavka »Sedanji francoski kralj je plešast«, izrečenega ob času, ko je Francija že republika. Z logično analizo lahko izoliramo tri propozicije kot sestavine osnovne izjave, in sicer a. Sedaj obstaja francoski kralj, b. Ne obstaja več kot en francoski kraj, in predikativna klavzula c. Ta kralj je plešast, — od tod pa ni težko zaključiti na resničnostno vrednost stavka, na podlagi resničnostne vrednosti (Neresnično) delne propozicije a. Izraz, ki je sprva veljal za logično lastno ime, se je izkazal za zapleten niz, ki ga je mogoče predstaviti kot tri delne propozicije, od katerih prva postavi pod vprašaj njegovo zvezo s svetom, tj. s strukturo dejstev. Če pa propozicija ne izreka ničesar, kar bi merilo na »zunanj svet«, ne sodi v enoznačni znanstveni jezik. Izkaže se, da je izraz »sedanji francoski kralj« zapleten opisni izraz, in ne logično ime, ki bi se nanašalo na enostavno dejstvo v svetu.

Russellova teorija reference je v zelo kratkem času doživela temeljno spremembo: časovno neposredno pred teorijo opisov zasledimo namreč še eno, konsekventno realistično teorijo (ki je nastala zaradi odpora proti heglovskemu monizmu), in teorija opisov jo ovrže. Razvoj teorije si bomo ogledali skozi zorni kot dveh povezanih tematik: 1. *neposredno spoznanje* (knowledge by acquaintance) in 2. *paradoks analize*.

Razliko med *neposrednim spoznanjem* in *posrednim spoznanjem* (knowledge about) omeni Russell na začetku članka »On denoting«, sicer pa jo razvije na več mestih.⁴ To njegovo razlikovanje je povezano na eni strani z ločitvijo med imeni kot popolnimi simboli ter opisi kot nepopolnimi simboli, pri čemer nepopolni simboli nimajo nikakršnega pomena, če jih obravnavamo izolirano, ter jih je treba definirati v določenih kontekstih. Na drugi strani pa je isti problem povezan s spoznavnimi vprašanji. Spoznanje namreč mora biti, kot smo že nakazali, v zadnji analizi povezano s strukturo stvarskega sveta. *Ian Hacking*,⁵ tako kot mnogi drugi avtorji, navaja, da je Russell večkrat spremenil mnenje o tem, kaj so »neposredni predmeti«, s katerimi ima opraviti pomen (meaning). Najprej je Russell mislil, da so stvari, s katerimi sem neposredno spoznan (acquainted) neposredni izkustveni predmeti. Če npr. govorim o Quinu, mislim neposredno na osebo z imenom Quine, in če govorim o avtorju »Word and object«, mislim neposredno nanj. Ta točka nam lahko služi za izhodišče razlage razlike med Fregejevim in Russellovim nazorom. Frege prične s trojico smisla, reference, in njima priključene ideje. Russell se z njim strinja, da na idejo ni treba postaviti poudarka. Frege je poleg reference, ki bi bila v zgornjem primeru neposredno oseba Quine, privzel še smisel ali javni pomen izraza, Russell pa sedaj zavrne smisel, ki bi bil različen od reference. Tako zasnove referencialno teorijo pomena, po kateri je pomen izraza tisto, na kar se referiramo, ko uporabljamo izraz.⁵ Ob takšnem nauku, ki ga Russell zastopa v vsej njegovi radikalnosti, pa se pojavi vprašanje predikatov. V stavku »Roža je rdeča« je pomen izraza roža, ki o njej govorimo tako, da uporabljamo izraz; — vendar, kaj tedaj s predikativno sestavino izraza ». . . je rdeča«? Russell je najprej menil, da se predikativni izraz nanaša na abstraktno univerzalijo (»rdečnost«), s katero smo lahko neposredno seznanjeni (acquainted). Takšno stališče ga je privedlo do v bistvu meinongovsko zasnovane teorije (ta je poleg eksistence priznavala še subsistenco), ter je tako lahko prisodil *bivanje* vsakemu

⁴ Npr. v članku *On the nature of acquaintance* (1914); *Knowledge by acquaintance and knowledge by description* (1911).

⁵ Ian Hacking: *Bertrand Russell's acquaintance* v *Why does language matter to philosophy?*, Cambridge University Press, 1976, str. 72.

možnemu terminu. Znano je, da je leta 1903 Russell zagovarjal takšno stališče (že čez dve leti se mu je v članku o teorijo opisov radikalno odpovedal, oz. ga obravnaval kot last drugih, Meinonga in Fregeja) v »Principles«, od koder navajamo znane stavke:

»Bivanje je nekaj, kar pripada vsakemu terminu, ki si ga lahko predstavimo, vsakemu možnemu predmetu misli, — skratka k vsemu, kar se lahko pojavi v vsakršni, resnični ali neresnični propoziciji, in k vsem takim propozicijam samim. Če je A katerikoli termin, ki ga lahko štejemo za enega, je jasno, da je A nekaj, in zatorej, da A je. ‚A ni‘ mora vselej biti neresnično ali brez pomena. Kajti če bi A ne bilo nič, ne bi mogli reči, da ni: ‚A ni‘ implicira, da obstaja termin A, ki je njegova bit zanikana, in zatorej, da A je. Torej, v kolikor stavek ‚A ni‘ ni zgolj niz zvokov brez smisla, mora biti neresničen, — karkoli naj A že bo, to gotovo tudi je. Števila, homerski bogovi, relacije, himere in štiri-dimenzionalni prostori, — tem vsem pripada bivanje, kajti če ne bi bilo določene vrste bitnosti, ne bi mogli o njih tvoriti propozicij. Tako je bivanje splošni prilastek vsega, in če karkoli omenimo, s tem pokažemo, da to je. *Ekstistenca* pa nasprotno pripada le nekaterim izmed bitij.«⁶

Problem analize je vezan na stališče reprezentativnosti, torej na razdelitev dveh korelativnih vlog reprezentacije: »v vsaki propoziciji (...) lahko z analizo razločimo med tem, kar je izjavljeno, ter med tem, na kar meri izjava«,⁷ — to pa vodi k razlikovanju *terminov* in *mest* v strukturi propozicije. V »Principles« Russell pred teorijo opisov obravnava lastna imena, prilastke in glagole. Lastna imena so običajno to, o čemer kaj izjavimo, na mestu subjekta. Prilastki in glagoli pa v propozicijah nastopajo le kot deli izjave, in ne kot subjekti.⁷

Razlikovanje med mesti in termini je uvedel že Aristotel, prav tako kot razliko v relaciji S-P, ki jo lahko poimenujemo tudi s »*paradoks predikata*«, ter jo izjavimo kot »S je P, vendar P ni S«. Med terminoma sta relaciji različni glede na smer, saj lahko rečemo »Sokrat je človek«, ne moremo pa reči »Človek je Sokrat«. Aristotel se iz težave skuša rešiti tako, da pripiše glagolu je/biti različen smisel. Russell pa prične z razliko med pojmi, ki nastopajo kot termini, ter med pojmi, ki ne nastopajo kot termini. Termine razdeli na *stvari*, ki jim pripadajo lastna imena, ter na pojme (ostale besede).⁸ Tako lahko razlikujemo med dvema registroma. »Sokrat«, »žalost« sta glede na navedeni kriterij stvari, »bel«, »človeški« pa ne: »Sokrat« je stvar, ker lahko nastopi le kot termin v propoziciji, in ni podvržen »čudni dvojni uporabi« kot sta ji »človeško« in »človeštvo«.⁹ Stvar pa ni le Sokrat, ampak tudi »točke, trenutki, delci materije, posebna duševna stanja, in posebne obstoječe bitnosti nasploh so stvari v zgornjem smislu«. Russell nadaljuje z za »Principles« značilnim stališčem: »prav tako pa so stvari mnogi termini, ki ne obstajajo, na primer točke v ne-evklidskem prostoru, in psevdo-obstoječa bitja iz romanov. Zdi se, da so stvari vsi razredi, kot števila, ljudje, prostori, itd., če jih dojamemo kot posebne termine.«⁹ Termin v določeni propoziciji je tisto, o čemer propozicija govori, in mu je v toliko treba pripisati obstoj: tako Russell lahko odgovori na temeljno vprašanje, *na kaj* se določena propozicija nanaša. Vendar pa so med termini razlike: predikati se razlikujejo od ostalih terminov zaradi svoje povezave z *denotacijo*: »predikat vselej porodi celo množico sorodnih pojmov«,⁹ ne le človeški-človeštvo, ampak

⁶ Bertrand Russell: *The principles of mathematics*, Cambridge University Press, 1903, str. 449.

⁷ B. Russell: *Principles*, op. cit., str. 43 (& 46).

⁸ *Ibid.*, str. 44 (& 48). Opiramo se še na Regnaultova predavanja *O imenu*, na Vincennesu, leta 1979.

⁹ *Ibid.*, str. 45.

tudi še človek, nek človek, katerikoli človek, vsak človek itd. ... Teorijo predikatov moramo preučiti, pravi Russell, zaradi filozofije matematike, — slovnična oblika propozicij nas namreč lahko zavede. Tako se zgubi enakoznačna povezava terminov z določeno bitnostjo (domeno bitnosti) pri predikatih (pojmovnih izrazih). Zdi se, opozarja Russell, da lahko razlikujemo med pojmom kot takim, in pojmom, ki ga uporabljamo kot termin: je/bit, človeški/človeštvo, *en* v propoziciji »to je en« ter v »1 je število«. ⁹ En opiše pojem, ki ni termin, 1 pa opiše pojem, ki je termin. To je razvidno iz strukture stavka, pri kateri pride do prav takšne večznačnosti kot v primeru propozicije »A je večje od B«, kjer lahko A oz. B nastopata izmenično kot subjekta (ostali del stavka pa ima predikatno mesto). Tako iz same notranje strukture propozicij ne moremo razbrati njihovih terminskih vrednosti, in Russell reši vprašanje z zunanji relacijami: »razlika obstaja zgolj v zunanjih relacijah, in ne v notranji naravi terminov«. ¹⁰ Prav zato mora Russell izbrati metodologijo, ki omogoči primerjavo slovničnih izrazov z zunanjimi relacijami, ter v tem obdobju (1903) odmeri vsem terminom, ki o njih propozicije govoré, bivanje. Celotna zastavitev vprašanja pa vznikne iz različje, ki jih je bil Russell vpeljal, in vejanje delov propozicij, njihovo razvrščanje, je posledica reprezentacionalističnega izhodišča. Prenos verifikacije terminske vrednosti na zunanje relacije je le podlaga razvrščanju terminov. Arbitrnost izbire kriterija za razvrstitev terminov, skratka dejstvo, da težave nastopijo zaradi načina razlikovanja samega, se kažejo tudi v Russellovi trditvi, da se termini, ki so pojmi, razlikujejo od terminov, ki so subjekti, ko nastopajo v propoziciji »na način, ki ga ni mogoče določiti«. ¹⁰

Prva posledica koncepcije neposrednega spoznanja, na katero je pristal Russell, je takšna: vse, o čemer lahko nekaj izjavimo, ima korelat obstoja v strukturi zunanjega sveta oz. našega spoznanja. Če povzamemo Meinongovo problematiko, je seveda v večini primerov način takšnega bivanja subsistenca, in ne eksistenca: eksistenca pripada le delu (govornega) univerza. Kar je eno, ima bit, vendar ni nujno, da aktualno obstaja (npr. Zeus). ¹¹ Ta reprezentacionalistična koncepcija govornice je bila pri Meinongu dojeta kot plastenje obstoja subsistenc na eksistenci. ¹² Podobno stališče je zagovarjal tudi Moore še leta 1910—11, ko je dejal, da če o centavru nekaj izjavimo, centaver nekaj je, in mu pripada bivanje, četudi se zdi, da ni ničesar takega kot centaver, ker ta ni kaj realnega. ¹³

Že dve leti potem, ko je izrazil takšno stališče, je Russell, ki je v bistvu ostal z njim nezadovoljen, poiskal drugačno, prvi nasprotno rešitev. S teorijo opisov je skušal na drugačen način zadostiti zahtevi temeljnega spoznanja pri konstrukciji logično ustreznega jezika. Avtorji ¹⁴ se strinjajo, da je Russellova kritika Fregeja in Meinonga v »On denoting« dejansko kritika Russellovih prejšnjih pozicij. ¹⁵ E. Cassin npr. trdi, da moramo nujno upoštevati Russellove teorije

¹⁰ Ibid, str. 46.

¹¹ Zdi se, da je na določen način v meinongovskem razlikovanju eksistence in subsistence (in ne le pri njem, saj gre za temeljno potezo celotne tradicije) že nakazano pozneje aktualizirano (na leibnizovsko tradicijo oprto) uvajanje ontologije možnih svetov, ki je trenutno v središču razprav semantike (npr. Kripke, Lewis).

¹² Ki bi ga bilo mogoče primerjati z matrico o iz-rečenem, ki jo navajamo na drugem mestu. Za mehanizem matrice, ki jo tukaj interpretiramo glede na vprašanje reprezentacije, glej J.-A. Miller: *Matrice v Ornicar?* 4.

¹³ G. E. Moore: *Some main problems of philosophy*, London, Allen and Unwin, 1953, str. 212—213, navedeno po L. Linsky: *Le problème de la référence*, Seuil, Paris 1974, str. 21.

¹⁴ Npr. L. Linsky, op. cit., P. Jacob: *L'empirisme logique*, Minuit, Paris 1980.

¹⁵ P. T. Geach v članku *Russell on meaning and denoting* v E. D. Klemke (izd.): *Essays on Bertrand Russell*, University of Illinois Press, 1970, str. 212 sklene takole: »Prav škoda je, da Russell podobno kot Aristotel tako pogosto zajame misel drugega v svoj lastni mlin; bralci 'On denoting' bodo storili še najboljše, če se ne bodo ozirali na uporabo Fregejevega imena.«

iz leta 1903, da bi razumeli tiste iz 1905:¹⁶ tega danes nasploh sprejetega stališča na začetku šestdesetih let še niso upoštevali.

Leta 1905 je Russell uvidel, da je njegov univerz prepogosto naseljen z bitnostmi, in je v skladu s načelom neposrednega spoznanja zožil njihovo področje le na tiste, ki ustrezajo preseku struktur logike z realnostjo. Z izrazi kot »Nekaj je zlata gora« se ne referiramo na zlato goro, pač pa na univerzaliji, kot sta »zlatost« in »gorstvo« — slednji obstajata.¹⁷ Prav tako se stavek »Ni res, da bi nekaj bilo zlata gora« ne referira na zlato goro, vendar pa v glavnem pomeni isto kot zavajajoči stavek »Zlata gora ne obstaja«. Russellov zaključek je, da ima slednji stavek *zgolj na videz* obliko subjekt-predikat; — takšna je morda njegova *slovnična* oblika, njegova *logična* oblika pa je »Ni res, da bi nekaj bilo zlata gora«. S podobno analizo, ki naleti na »zapleteno strukturo tam, kjer smo mislili, da je vse enostavno«,¹⁸ je Russell analiziral v teoriji opisov propozicije kot »Sedanji francoski kralj je plešast« (glej zgoraj). Sedanji francoski kralj (»the present king of France«), — izraz, ki ga v angleščini obeležata določni člen (»the«), je določni opis, ter nastopa v stavku kot slovnični subjekt, ne pa tudi kot logični subjekt. Če stavek analiziramo z logičnim instrumentarjem, ugotovimo, da nima enostavnega subjekta.

V »Filozofiji logičnega atomizma« Russell postavi svojo zamisel *analize* v središče razprave: »moja glavna teza je upravičenost analize«¹⁹, jedro vprašanja analize pa je v razumevanju teorije opisov: »Kaj je prava analiza, bom povedal, ko bom prišel do teorije opisov.«²⁰ Vprašanje analize pa je povezano z vprašanjem neposrednega spoznanja, katerega nazoru ustreza instanca lastnih imen, ki jih v znani definiciji Russell opredeli kot »Lastna imena = besede za partikularije. Df.«²¹ Če so lastna imena korelati strukture sveta, njihova vloga pa je reprezentacija partikularij, in so edini legitimni reprezentanti *logične* strukture sveta (to je za Russella edina nedvoumna interpretacija tega sveta), mora *analiza* ugotoviti, ali določeni izrazi tudi dejansko so lastna imena: pri tem pa pride do sklepa, da slovnična oblika glede na logično večkrat le zavaja, »v pravilni analizi stavka je opis razčlenjen in izgine.«²²

Bistveno pri vsem tem postopku je — in ta poteza tudi vodi v atomizem — da Russell ne prizna možne refleksivnosti izraza (dejstva, da se reprezentant odraža v tistem, kar je reprezentirano), in mu odmeri *zgolj* reprezentativno, orodno vlogo: »Zakaj ime samo je *zgolj* sredstvo, da z njim nakažemo stvari, in ga v tem, kar trdite, ni.«²³ Russell je prisiljen poudariti to točko: »Vedeti morate, da imena v tem, kar trdite, ni. Ime je namreč le orodje za izražanje tega, kar poskušamo trditi.«²⁴ Zakaj ta nauk poudarja na videz samoumevno dejstvo, da besede kot reprezentanta ni na strani reprezentiranega, da gre skratka za golo posredovanje? Ravno zato, ker ta nauk ni gotov že kar sam po sebi. Kritizirali so ga filozofi »intence« (Strawson, Searle), in začuda se glede

¹⁶ C. E. Cassin: *Russell's discussion of meaning and denotation: a re-examination*, v E. D. Klemke, op. cit., str. 256.

¹⁷ Ian Hacking, op. cit., str. 74.

¹⁸ Bertrand Russell: *An Inquiry into Meaning and Truth*, Penguin, London 1973, str. 9.

¹⁹ Bertrand Russell: *Filozofija logičnega atomizma*, CZ v Ljubljani, 1979, str. 31.

²⁰ *Ibid.*, str. 63.

²¹ *Ibid.*, str. 41. Neposredno pred tem pa definira »Partikularije = členi odnosov v atomarnih dejstvih. Df.« Russell poudari, da je ta definicija docela logična, in torej ni povezana z vprašanjem realnega sveta. Tako lahko razumemo, zakaj je paradigma korelacije z zunanjim svetom *zgolj* hipotetični konstrukt (prim. zgoraj).

²² *Ibid.*, str. 92.

²³ *Ibid.*, str. 90.

²⁴ *Ibid.*, str. 91.

te poteze Russellov nauk ujema s Tarskijevo trditvijo o temeljnih konvencijah, ki preprečijo reflektivnost.

Reprezentacionalistični filozof, kot je Russell, pa mora priznati nekaj posledic svoje naravnosti:

1. realnost je odslej lahko dojeta zgolj atomarno,
2. dobljeni logični, sicer enoznačni jezik, se izkaže za privatnega, in ne omogoča več komunikacije (z drugimi besedami: pogoj komunikacije je dvoumnost).²⁵ V takšno smer je *merila* Fregejeva rešitev, ki uvaja *smisel* lastnih imen kot njihovo *javno*, komunikabilno sestavino.

Russell se s svojo teorijo o logično popolnem jeziku uvršča v leibnizovsko tradicijo, ki jo je povzel tudi Frege, ta pa logično popolnemu jeziku načeloma odmerja znanstveno, ne pa tudi vsakdanjo uporabo.²⁶ Vendar Russell obenem zagovarja mnenje, da lahko prvo predmetno govorico v stratifikacijskem nizu govorimo.²⁷ Od tod vzniknejo težave v teoriji, ki jih načne vprašanje: ali lahko logično, spoznavno enoznačna govorica, služi tudi za komunikacijo? Skratka, vprašanje je, ali jezik, ki logično ustrezno izraža strukturo realnosti, lahko služi tudi za vsakdanje sporazumevanje, in v obdobju svojega logičnega pozitivizma Russell nanj odgovori izrecno negativno:

»V logično popolnem jeziku bi bila za vsak enostaven predmet samo ena beseda in ne več, vse, kar ni enostavno, pa bi bilo izraženo s kombinacijo besed, seveda s kombinacijo, izpeljano iz besed za enostavne stvari, ki so v njih, po ena beseda za vsako enostavno sestavino. Tak jezik bi bil popolnoma analitičen, in bi že na prvi pogled pokazal logično strukturo zatrjevanih ali zanikanih dejstev. Jezik, uporabljen v *Principia Mathematica*, je poskušal biti tak. To je jezik, ki ima le sintakso in sploh nobenega slovarja. A čeprav je jezik brez slovarja, mislim, da je kar uporaben. Če bi mu dodali slovar, bi lahko postal logično popoln. Dejanski jeziki v tem smislu niso logično popolni in tudi ne morejo biti, če naj služijo vsakdanjemu življenju. Če bi lahko sestavili logično popoln jezik, bi moral biti ne samo nemogoče dolgozeven, ampak glede na slovar v marsičem govornikov privatni jezik. Se pravi, da bi bila vsa uporabljena imena govornikova privatna imena in ne bi imela dostopa v jezik drugega govornika.«²⁸

Iz navedenega odlomka lahko razberemo tudi, da je bistvo znanstvene metode v *razločevanju* tega, kar se v običajni govorici izkaže analizi kot *sežemek*: govorica, ki je pripravna za komunikacijo, ne izraža logične strukture spoznanja, neposrednega spoznanja (knowledge by acquaintance). To spoznanje pa je, kot kaže že opozicija s posrednim spoznanjem, izredno omejeno, in mu končno ustrezajo le ostenzivno določene sestavine.²⁹ Logična analiza se trudi pokazati, da so na videz enostavni izrazi običajne govorice logično neustrezni,

²⁵ S. Knjazeva, (op. cit., str. 36) ugotavlja, da russellovsko dojet logično popolni jezik, če želimo ohraniti enosmiselnost logičnih lastnih imen, s komunikacijo nikakor ni združljiv.

²⁶ Prim. Fregejevo, po Leibnizu povzeto metaforo o razliki med drobnogledom in očesom. Instrument, mikroskop, je omejen in usmerjen zgolj na dojevanje *koristnega*, ne posreduje pa nam, tako kot oko, *ugodja* (v govorici so to metafore, itd.). S to razločitvijo se skuša logistika rešiti težavnosti položaja, ko moramo, po freudovskem izrazu, »obenem služiti dvema gospodarjema« (S. Freud: *Die psychogene Sehstörung in psychoanalytischer Auffassung*, SA VI., Fischer, Frankfurt am Main 1971, str. 211), položaj, ki se v komediji konča z dvojno poroko (Goldoni), v kliničnih primerih pa npr. s histerično slepoto. (Glej F. Récanati: *Le problème du statut de la philosophie: inconsistency et réflexivité*, Paris 1975, str. 14.) Konflikt pri tem — kar velja prav tako za logistiko — nastopi zaradi zavračanja reflektivne naravnosti, torej udeležnosti tega kar predstavlja v tistem, kar je predstavljeno.

²⁷ J.-A. Miller: *U ali meta-govorice ni*.

²⁸ Bertrand Russell: *Filozofija logičnega atomizma*, CZ, Ljubljana 1979, str. 39.

²⁹ Seveda te, kot je opozoril Wittgenstein v *Philosophische Untersuchungen*, že predpostavljajo obstoj govorice.

da se ne ujemajo s strukturo sveta, da pa jih je mogoče razstaviti v enostavnejše in tej strukturi ustrezne: zapleteno, nerazločeno tkivo običajne govornice je mogoče nadomestiti z jezikom, ki bo sestavljen zgolj iz enostavnih elementov. V uvodu k »Principia Mathematica«³⁰ Russell pravi, da je bistvena lastnost običajne govornice, da v nekaj besedah sežame več idej, nasprotno pa logično ustrezni simbolizem natančno priredi simbole idejam. Običajna govornica idej, ki jih izraža, ne reprezentira *razločno*, ampak poleg tistega, kar reče, *obenem* še marsikaj nerečeno izreče, predpostavi oz. implicira.³¹ Seveda pa se s takšnim položajem ne more zadovoljiti znanstveni pristop, ki je njegova prva naloga, da vzpostavi zagotovljeno, reprezentativno zasnovano interpretacije govornice. Tako pravi A. Gardiner: »ni naloga znanosti, da bi na kaj namigovala (imply), ampak mora razločno izjaviti (state); njena naloga je, da obelodani zapletena in zamotana dejstva, jih med seboj razloči, ter jih predstavi pogledu javnosti.«³² Logična analiza torej mora odpraviti, kar je v jeziku predpostavljeno, ter razbrati v kondenziranem načinu izražanja govornice enostavno, zgradbi spoznanja ustrezajočo strukturo. To pa doseže tako, da za z njenega stališča le na pogled enostavnimi sestavinami govornice razbere logično kompleksnejšo zgradbo, ki jo npr. lahko tvori več logično enostavnih bitnosti: šele korelacija s temi ustreza reprezentativnemu modelu, ki po definiciji ne pripusti refleksivnih sestavin. Slednje pa seveda vsebuje *izrečeno*, tisto kar je v rečenem predpostavljeno: reprezentant se namreč v govornici ne nanaša zgolj na reprezentirano, ampak refleksivno, zaradi narave predmeta preučevanja — govornice, obenem meri na sebe samega. Tako je, če je reprezentant v reprezentativnem modelu govornica, reprezentirano pa predpostavljena izvengovorna realnost: da je ta prav tako govorna, kažejo težave pri njeni enoznačni določitvi. Russellova filozofija logičnega atomizma je še zlasti ilustrativen primer nasledkov vztrajanja pri reprezentativni shemi.

Problem reprezentacije kaže in izolira znani paradoksi analize. Da bi utrlj pot k njegovemu razumevanju, bo najbolj primerno, če navedemo ključno točko Russellove teorije opisov, tri vrste »ugank« (puzzles), kot jih poda v »On denoting« (1905).³³ V skladu z analitično naravnostjo (le na videz, slovnično enostavne sestavine izraza je treba nadomestiti z logično enostavnimi sestavinami) skuša Russell pokazati, da je mogoče določene logične uganke rešiti, in sicer tako, da pokažemo, kako jih porodi *zamenjava ravní*. Do ugank, antinomij, pride prav zato, ker sprva ne upoštevamo, da v njih ne nastopajo izrazi ene same ravní (tako se porodi učinek strtja), ampak je ena stran propozicije, en izraz, običajno dejansko logično enostavna, elementarna, druga pa ne. Če določena propozicija vsebuje izraze, kjer je denotacija na prvi pogled odsotna, pravi Russell,³⁴ imamo dve možnosti: »lahko da denotacijo v primerih, kjer je na prvi pogled odsotna, oskrbimo, ali pa moramo opustiti stališče, da imamo v propozicijah, ki vsebujejo denotativne izraze, opravka z denotacijo«. Prvo stališče je zagovarjal sam Russell še leta 1903 v »Principles«, kjer je trdil, da »bivanje pripada vsakemu terminu«, sedaj pa, leta 1905, je to stališče pripisal najprej

³⁰ A. N. Whitehead in B. Russell: *Principia Mathematica* to & 56, Cambridge at the University Press, 1976, str. 2.

³¹ Glej F. Récanati: *La transparence et l'énonciation*, Seuil, Paris 1979, str. 210.

³² Alan Gardiner: *The theory of speech and language*, Oxford 1932, navedeno po F. Récanati (op. cit.).

³³ Bertrand Russell: *On denoting*, ponatisnjeno v B. Russell: *Logic and Knowledge*, izdal R. C. Marsh, Allen and Unwin, London 1956.

³⁴ Op. cit., str. 47.

Meinongu, ki naj bi »dopustil predmete, ki ne subsistirajo, in zanikal, da bi bili podložni zakonu protislovja«, oziroma Fregeju, »ki s pomočjo definicije oskrbi zgolj konvencionalno denotacijo za primere, kjer te sicer ne bi bilo«. Takšen postopek je sedaj po Russellovem mnenju »docela umeten, in ne poda natančno analize dejanskega stanja«. ³⁴ Russell na ta način zavrne Fregejevo razlikovanje med referenco in smislom izraza, saj bi po njegovem mnenju tako obenem trdili, da denotacija obstaja ter da ne obstaja. Sam se zavzame za drugo alternativo, za stališče, po katerem v propozicijah z denotativnimi izrazi nimamo opravka z denotacijo. Šele na ta način je mogoča pravilna logična analiza denotativnih izrazov, na podlagi teze o neposrednem spoznanju: *zgolj ena vrsta izrazov tako ustreza spoznavni strukturi, ki jih podajajo enostavni simboli, vsi drugi izrazi pa se izkažejo od slednjih odvisni, lahko jih določimo šele kontekstualno.* Tako je uvedena razlika med logičnimi lastnimi imeni, ter med opisi kot nepopolnimi izrazi, ki sami zato nimajo smisla, ampak ga pridobijo šele v kontekstu.

Moč logične analize se izkaže ob tem, ko ta dokaže, da so uganke (puzzles), ³⁵ ki izhajajo iz učinka strtja, incidence različnih *zvrsti* (oz. ravni) izrazov, uganke le navedezno, in da jih je mogoče rešiti s pravilnimi razlikovanjem enostavnih in izvedenih, kontekstualno določenih simbolov.

Ker ima analiza pretenzijo *znanstvenosti*, ravna z govorico kot s predmetom, v okviru katerega jo zanimajo *mejne* točke njegove reprezentativne naravnosti. Te točke mora teorija sama proizvesti in podati njihovo rešitev. Slednje točke so uganke, ter so za teorijo pravzaprav nekaj navideznega, — nastanejo ter obstajajo le toliko časa, dokler jih ustrezno ne podvržemo instrumentariju analize. Moč analize je v tem, da proizvede in razreši čimveč antinomij, ki so zgrajene na načelu, da je ena stran propozicije sestavljena iz enostavnih simbolov, druga pa iz na pogled prav tako enostavnih, ki pa poleg tega, da ustrežajo reprezentančni relaciji, še nekaj predpostavijo, sežamejo itd., cela propozicija pa naj bi izrazila identičnost, enakost obeh strani. Uganke imajo vlogo testov: »Logično teorijo lahko testiramo glede na njeno zmožnost, da obravnava uganke (puzzles), in če razmišljamo o logiki, je prav smotrno, da imamo v mislih kolikor je le mogoče uganke, saj te služijo natanko takemu namenu kot

³⁵ Wittgensteinova problematika meri na razliko med dvema načinoma dostopa h govorici kot predmetu preučevanja, ki obenem obeležata dve različni usmeritvi sodobne analitične filozofije. To razliko, po naši centralni hipotezi, lahko ilustriramo in *pojasnimo* (pertinentnost pojasnitve pa je merilo ustreznosti filozofske interpretacije) s pomočjo Lacanovega razlikovanja dveh struktur logike ne-celega; — če želimo dati temu razlikovanju še eno konkretno oporo, moramo opozoriti na knjigo Alexandra Koyréja: *Du monde clos à l'univers infini*, Gallimard, Paris 1973, ki je omenjeno razlikovanje njena os, npr. pri primerjanju Leibnizove in Newtonove interpretacije Univerza, ter vloge boga pri njem. Vendar, vrnilo se k Wittgensteinu, in k razlikovanju, ki je vzporedno (a ne identično): k strukturalni razliki dveh načinov *filozofske naravnosti* do preučevanja govorice. V članku *The availability of Wittgenstein's later philosophy*, vključenem v knjigo *Must we mean what we say?*, Cambridge University Press, 1976, str. 51., ga navaja Stanley Cavell. Cavell očita Davidu Polu (*The later philosophy of Wittgenstein*, London, The Athlone Press, 1958), da je v temelju spregledal dosežaj Wittgensteinove pozne filozofije, ki je ni mogoče obravnavati z aksiomatsko metodologijo (ampak prej — bi dostavili sami — z razliko »l'esprit de géométrie — l'esprit de finesse«, kot so jo artikulirali francoski moralisti, in posebej Pascal; mimogrede rečeno, nemški moralisti kot Nietzsche se v opoziciji s temi izkažejo za obskurantiste že s samo stilsko obliko aforizmov), ki spregleda *drugačen* pristop, ki ga terja izkustvo »opazovanj, ki nihče vanje ni podvomil, pa so jih vendarle pozabili zabeležiti samo zato, ker so nam vseskozi pred očmi« (navedba par. 415 *Philosophische Untersuchungen*). Ravno ko poda na najbolj razločen način strukturalno razliko aksiomatska analiza / analiza primera, Wittgenstein na enkratni način pojasni tudi mehanizem zasnovne logični *ugank*: to so posledica, kot bi dejali mi, reprezentacionalističnega pristopa k obravnavi govorice: »Ko govorimo o govorici kot o simbolizmu, ki ga uporabljamo v eksaktnem kalkulu, lahko to, kar nam je v mislih, najdemo v znanostih in v matematiki. Naša običajna uporaba govorice pa se s to zahtevno po eksaktnosti ujema le v redkih primerih. Le zakaj torej pri filozofiranju ves čas primerjamo našo uporabo besed z uporabo, ki sledi eksaktnim pravilom? Odgovor je, da se uganke (puzzles), ki jih skušamo odpraviti, vselej pojavijo ravno zaradi te naravnosti do jezika.« (Wittgenstein: *The blue and brown books*, Oxford, Basic Blackwell and Mott, 1958, str. 25—26; podčrtujemo sami).

eksperimenti v fizikalnih znanostih.³⁴ Logična analiza je znanstvena ravno zaradi *enoznačne* relacije reprezentacije, ki ustreza tudi določitvi spoznavne strukture.

Russell navede tri eksemplarične uganke, za katere trdi, da jih lahko njegova teorija opisov razreši. Uganke obenem porodijo in zanikajo trije temeljni logični zakoni: zakon identitete, zakon izključenega tretjega, in zakon neprotislovnosti. Pri vseh gre za relacije *dveh* terminov in že ta dvojnost nas opozarja na reprezentativno koncepcijo govornice, ki se ji Russell ves čas ni hotel odpovedati.

Ob tem Russell predpostavlja primerljivost logične propozicionalne strukture s strukturo izjav govornice, kar je razvidno iz samih primerov, ki jih navaja: najprej navaja logični zakon, nato pa (načeloma) njegovo interpretacijo (v okviru govornice), ki porodi uganko.

Poglejmo najprej primer *zakon identitete*. Ta trdi, da velja vse, kar velja za termin A, tudi za termin B, če sta identična, — ter se ob tem resničnostna vrednost, resničnost oz. neresničnost propozicije, ne spremeni. Najprej poda formalno strukturo: »A je identičen B«, nato pa njeno slovnično ustrezno interpretacijo, in *prav ta* povzroči težavo, — ter poda uganko. Ob tem je važno opozoriti na dejstvo, da je uganka uvedena v okviru propozicionalne naravnosti, v kateri nastopa stavek, in to naravnost specificira glagol »védeti«: »George IV. je želel védeti, ali je Scott avtor Waverleya«. Ker je Scott dejansko bil avtor Waverleya, bi lahko na podlagi zakona identitete sklepali, da sta izraza »Scott« in »avtor Waverleya« identična, ter je tako mogoče nadomestiti enega z drugim, ne da bi se ob tem spremenila njuna resničnostna vrednost. Tako bi lahko nadomestili izraz »avtor Waverleya« z izrazom »Scott«, ter dobili trditev, da je George IV. želel védeti, če je Scott Scott. Seveda pa, kot pravi Russell, Georgeju IV. ne moremo pripisati namere, da se je zanimal za zakon identitete, ko je bil zastavil prvo navedeno vprašanje.

Russellova rešitev meri v smer, da »Scotta« (indeksirajmo ga z »A«) *ne moremo nadomestiti* z »avtorjem Waverleya« (»B«), ker ne gre za izraza z isto spoznavno oz. logično težo, ker torej ne gre za dva izraza, ki bi nastopila na isti ravni. Da je položaj tak, pokaže *logična analiza*, ki ugotovi, da je »A« res enostaven, »B« pa je enostaven le navidezno, in je dejansko logično sestavljen izraz. Tako Russell reši logični zakon (v tem primeru zakon identitete), in odkrije pomanjkljivost na strani uporabe, v tem primeru navezane na propozicionalno naravnost govornice, ki jo izraža stavek v celoti. Ta naravnost (želeli védeti) je tista, ki je udeležena pri nastanku uganke: stavek *le na videz* izrazi identitetno trditev. Seveda pa je pri tem predpostavljeno, da je logično analizo mogoče uporabiti pri izjavah običajne govornice.

Drugi je *zakon izključenega tretjega*, ki trdi, da je lahko resničen eden in le eden od izrazov »A je B« oziroma »A ni B«. Stavčna oblika govornice pa nam ponudi uganko, ko postavi na mesto subjekta v strukturi sveta neobstoje bitnost, »sedanjega francoskega kralja«. Oblika dvojice trditev »Sedanji francoski kralj je plešast« oz. »Sedanji francoski kralj ni plešast« se zdi enakovredna zgoraj navedeni formalni strukturi, vendar pa terminu »A« v našem primeru, ker meri na neobstoje bitnost, ne moremo predicirati nobene lastnosti: prav tako kot mu lastnosti »je B« ne moremo pripisati, mu je tudi ne moremo z »ni B« odreči. Krivec je zopet slovnična struktura, ki pripusti tvorbo *le na videz* logično ustreznih terminov. In Russell zopet reši logični zakon (zakon izključe-

nega tretjega), tako da pokaže na neustreznost izraza običajne govornice (oz. stavčne oblike S-P): zopet je treba izraz *logično* razčleniti, tako da se izkaže, da v resnici ne ustreza logičnemu zakonu, ki ga je pri njem mogoče na prvi pogled ustrezno aplicirati.

Vzemimo končno primer logičnega zakona *neprotislovnosti*, ki zadeva sam temelj logistike,³⁶ ko prepove tvorbo protislovnih terminov, in ga lahko podamo kot izraz identičnosti termina s samim seboj: $A = A$. Vendar pa lahko tvorimo trditev »A je različno od B«, ki zagotavlja obstoj *razlike* med A in B; — »razlika med A in B obstaja«. Od tod pa lahko na naslednji stopnji tvorimo še bolj neprijetno trditev, če *zanikamo* obstoj razlike med A in B: »razlika med A in B ne obstaja«. V slednjem stavku zopet nekaj *trdimo* o nečem, kar *ne obstaja*, in tako vnovič postane nekaj ne-obstojnega subjekt propozicije. Zakon neprotislovnosti pa (konstrukcije) protislovnih, ne-obstojnih bitnosti ne dovoljuje, in zatorej vodi zanikanje bivanja česarkoli že v protislovno izjavo. Prav tako pa, pravi Russell, smo na drugi strani iz nasledkov Meinongove teorije spoznali, da tudi, če sprejmemo bivanje, to lahko vodi v protislovja. V vsakem primeru se izkaže, da predpostavka o obstoju razlike med A in B vodi v določeno nemožnost.

Celotna argumentacija je v bistvu naperjena proti Fregejevi tezi o razlikovanju reference ter smisla. Posledica je, da nista možna dva izraza, ki bi se *z isto upravičenostjo* referirala (nanašala) na isto bitnost. Ravno zato je važno Russellovo razlikovanje dveh vrst spoznanja, ki poleg neposrednih privzema še posredne, kontekstualno določene izraze, — in ti se seveda izkažejo kot *neupravičeni* v svoji vlogi, ki jo ponujajo.

Russellova namera je, da *reši* logične zakone, tudi v kolikor ti zakoni veljajo za govornico: pri analizi stavkov govornice je mogoče uporabiti logični instrumentarij. To je seveda zopet mogoče *le* v primeru, ko lahko določimo logično enostavne sestavine govornice. Russell mora vendarle na nek način odgovoriti tudi na vprašanja, ki jih je zastavilo fregejevsko razlikovanje med referenco in *smislom* izraza. Pri smislu (meaning), v nasprotju z referenco (denotation), pravi Russell, običajno uporabimo navednice. Zanimivo je, da je tako postavljena *prva zarez* v okviru govornice, ki odgovarja razliki med tem, kar spoznamo neposredno oz. posredno, in ta zarez na nek način zopet odgovarja indeksaciji pri razlikovanju tipov v Russellovi ustrezni teoriji. Navedimo primer stavkov, kjer na tak način razlikujemo referenco in smisel izraza:

(1) Center mase sončnega sistema je točka, ne pa opisni kompleks.

(2) ‚Center mase sončnega sistema‘ je opisni kompleks, in ne točka.

V (1) nastopa center mase sončnega sistema v okviru propozicije tako, da je uporabljen referenčno (nanaša se na izvengovorno realnost). Nasprotno nastopa isti izraz v (2) v vlogi smisla izraza, in se nanaša na govornico; — obenem nastopa izven propozicije kot reflektivni element (relacija govornica/govornica), in se šele *posredno* referira. Skoraj vse izraze običajne govornice pa je treba, da bi zadostili referenčni relaciji (in ta ustreza relaciji reprezentacije), reducirati. »Težava govornjenja o smislu denotativnega kompleksa (...): v trenutku, ko vstavimo kompleks v propozicijo, je propozicija o denotaciji (referenci).«³⁷

V razliko s teorijo iz »Principles«, ki skuša zadostiti zahtevi idealnega jezika s predpostavko, da vsakemu izrazu, v kolikor nastopa v propoziciji kot termin,

³⁶ Leibniz je trdil, da tisto, kar ni *ena bit*, tudi ni *ena bit*. Glej J.-A. Miller: *Teorija tega jezika*, Problemi — Razprave 192—193, Ljubljana 1979, str. 17.

³⁷ Bertrand Russell: *On denoting*, op. cit., str. 49.

odgovarja določena bitnost, in torej obstoj, v »On denoting« Russell sprejme stališče, da termini nimajo nujno obstojnega korelata, in tako je prisiljen uvesti razlikovanje v okviru jezika: poleg izrazov, ki jim odgovarja v strukturi stvar-skosti določena bitnost, sedaj dopusti tudi izraze, ki ne nastopajo v referenčni relaciji, ampak lahko to relacijo — relacijo reprezentacije, ki je Russell ne postavi pod vprašaj — zadoste šele posredno. Posledica je, da najdemo v govorici izraze, ki zadoste omenjeni relaciji šele posredno: takšno lastnost pa imajo — tako se konec koncev izkaže — skoraj vsi izrazi v govorici, z izjemo indikativnih. Tako je projekt idealnega jezika obdržan tudi 1905,³⁸ vendar pa se referenčna moč govornice zoži.

»Jedro«³⁹ teorije opisov je v ugovoru teoriji, ki jo Russell imenuje Meinon-gova oz. Fregejeva teorija, — ta pa je, kot vemo, blokirala *zgolj reprezentativno* koncepcijo (ta je našla svoj izraz v uvajanju metagovornice), ko je npr. dopustila tudi smisel kot *javni pomen* izrazov.

»Denotativni izraz,« pravi zdaj v nasprotju s tem Russell, »je v bistvu *del* stavka, in tako kot večina posamičnih besed ne pomenja že kar sam po sebi.«⁴⁰

Russellovi reprezentativni koncepciji ustreza meta-govornica, in model dvojne matrice, ki poraja paradoks. Zato je bistveno razlikovanje dveh ravní: ene neposredne, ki ima pomen že kar sama po sebi, in druge, posredne, ki pridobi pomen šele v okviru celotnega stavka. Matrica razlikovanja neposrednih in posrednih izrazov je v bistvu zelo enostavna, in jo je moč ponazoriti grafično, z razlikovanjem med izrazi brez navednic, ki ustrezajo referenčni vlogi, in sicer lahko vlogo teh izrazov logično pravilno določimo, — ter med izrazi, ki jih indeksiramo z navednicami, ter so logično nesamostojni, odvisni, tako da lahko pride pri njihovi uporabi do kratkega stika: ne ustrezajo namreč relaciji jezik-svet, ampak relaciji jezik-jezik.

Drugi primer, ki jasno ilustrira to razlikovanje, je:

(1) Prva vrstica Prešernove žalostinke trdi propozicijo.

(2) ‚Prva vrstica Prešernove žalostinke‘ ne trdi propozicije.

Ko se pojavi opisni kompleks brez navednic (C), pravi Russell, govorimo o referenci (denotaciji) izraza, ko pa se pojavi med navednicami (C'), govorimo o smislu (meaning). (OD, str. 49.) Reference in smisla izraza pa ne moremo obravnavati na isti ravni: v prvem stavku (1) nastopa opisni kompleks brez navednic (C), in je tako umeščen na raven, kjer lahko govori o določenem predmetu; — v drugem stavku (2), pa isti opisni kompleks nastopa med navednicami in govori o opisnem izrazu kot takem: ta zadnja instanca bi ustrezala russellovsko razumljenemu Fregejevemu smislu, in pri njej pride do refleksivnosti, ker se *izraz nanaša na izraz*, ta refleksivnost pa se lahko pojavi le v okviru govornice, na točkah, kjer se govornica nanaša na govornico. Zato je treba porazlikovati njene različne ravní. V zgornjem primeru je referenca (1)—(C) »Dolgost življenja našega je kratka«, referenca (2)—(C') pa »Prva vrstica Prešernove žalostinke«. Vendar, pravi Russell, smo v primeru (1) hoteli dobiti (C').

Težava se pojavi nasploh pri določenih opisnih izrazih, ki jih uvede določni zaimke »ta«, »tisti« (v angleščini »the«, v primeru »the first line of Gray's Elegy«, in zatorej opisni izrazi nasploh zavajajo glede na svojo denotativno vrednost oz. usmerjenost.

³⁸ Glej npr. komentar v uvodu k B. Russell: *Philosophische und politische Aufsätze*, Reclam, Stuttgart 1971, str. 212. Ob razlikovanju neposredno / posredno spoznanje Russell ne odgovori na vprašanje, na katero predmete oz. kvalitete natančno se nanašajo znaki idealne govornice.

³⁹ C. E. Cassin: *Russell's discussion of meaning and denotation: a re-examination*, op. cit., str. 261.

⁴⁰ Bertrand Russell: *On denoting*, op. cit., str. 51; (odslej kot »OD«).

Ko opisni kompleks vstavimo v propozicijo, je slednja naravnana referenčno. Če pa nastopa v propoziciji kot subjekt ‚smisel C‘, je subjekt propozicije smisel reference: kar ni bila izrecna namera teorije (OD, str. 49). Določni opisni izrazi lahko torej zavajajo glede ravní, na kateri nastopajo. Ko govorimo o smislu C, je C smisel opisnega kompleksa, vsaj na prvi pogled. V resnici pa C (brez navednic) nekaj trdi o referenci. ‚C‘ (z navednicami) pa zopet ni smisel, ampak nekaj, kar se referira na smisel (OD, str. 50). Reprezentativna referenčna relacija ni reverzibilna (obrnjljiva), saj vselej skuša pričeti z ne-govorno sestavino. Če je C sestavina izraza »smisel C«, pa smisel C-ja ni C, ampak predmet, na katerega se izraz nanaša. Na vsak predmet se lahko referiramo, ga opišemo, z neskončnim številom izrazov, vendar »obratna pot od reference k smislu ni možna« (OD, str. 50).

Če hočemo določiti natančno vrednost izrazov, lahko obdržimo kot *logično* upravičeno zgolj referenčno relacijo, ne pa tudi smisla, ki nastopa v propozicijah ob kontekstualnih določitvah izrazov, torej lahko njegovo vrednost določimo šele posredno. Večina posamičnih besed — tak je Russelov sklep — ne nastopa samostojno, kot logično ime, in ima pomen šele v stavku, kot del stavka (OD, str. 51). Problem lahko razložimo z na pogled identitetno trditvijo »Scott je avtor Waverleya«: kako razrešiti uganke, ki jo zasnuje ta stavek? Russell najprej pravi, da je »Scott« logično lastno ime, in torej lahko nastopa na mestu variable v »x je bil človek«, — to pa ne velja za opisni kompleks »avtor Waverleya«. »Scott« je subjekt v stavku »x je bil človek«, to pa ne velja za »avtorja Waverleya«: stavek »avtor Waverleya je bil človek« nima za sestavino »avtorja Waverleya«, ampak »Scotta«. Na mestu »x« v »x je bil človek« lahko upravičeno nastopa le »Scott«, in stavek, v katerem nastopa opisni izraz (kot je »avtor Waverleya«) lahko vselej analiziramo tako, da opisni izraz zasede predikatno mesto (»je napisal Waverleya«), logično lastno ime, ki nastopa na mestu stavčnega subjekta, pa nastopa na mestu variable: »Obstaja ena in le ena bitnost, — x —« (ki je napisala Waverleya), »in ta bitnost je identična s Scottom«. »Scott« je torej referenca »avtorja Waverleya« (OD, str. 51). »Bitnost x je referenca (denotacija) stavka ‚C‘ (. . .), ki je zgolj stavek, in nič takega kot smisel. Stavek *sam zase* nima smisla, kajti v vsaki propoziciji, v okviru katere stavek nastopa, popolno izražena propozicija na vsebuje stavka« (OD, str. 51).

Takšna je usmeritev *analize*: propozicija, ki jo analiziramo (in ki sedaj vsebuje spremenljivke), ne vsebuje več nikakršne sestavine oz. stavka, kakršen je, na prvi pogled, izražal v svoji slovnični tudi logično zgradbo.

Uvajanje razlikovalnega jedra (C — ‚C‘), na spoznavni podlagi (razlikovanje enostavnih in sestavljenih, odvisnih simbolov), tako pomaga razrešiti zgoraj navedene uganke. Izkaže se, da »propozicija ‚Scott je bil avtor Waverleya‘ ne vsebuje nikakršne sestavine ‚avtor Waverleya‘, ki bi jo lahko nadomestili s ‚Scottom‘« (OD, str. 52): »avtor Waverleya« namreč ni logično lastno ime, in zatoj ne nastopa na isti ravni kot »Scott«, ne ustreza mu predmet, ki se (le) »Scott« nanj neposredno nanaša.

Logičnega lastnega imena (»Scott«) sicer ne moremo *logično* upravičeno nadomestiti z opisnim izrazom »avtor Waverleya«, vendar pa mora Russell še razložiti dejstvo, ki nam ga razkriva intuicija govorcev, saj slednja zamenjavo omogoča, in sicer z določeno strogostjo (Scott je bil avtor Waverleya, ni pa bil avtor teorije opisov). Nemožnost logične nadomestitve (substitucije) izrazov, pravi Russell, še ne izključuje njihove *verbalne* substitucije (OD, str. 52).

Vendar z določeno omejitvijo: verbalna substitucija je upravičena le v kolikor gre za prvotni nastop opisnega stavka. V drugotnem nastopu nastopa stavek v propoziciji, ki je zgolj sestavni del celotne propozicije, in substitucijo moramo izvesti le v prvi propoziciji *p*, ter ne v celotni propoziciji; — za prvotni nastop opisnega stavka pa gre, ko velja substitucija za celotni stavek. Primer propozicije, v kateri imamo prvotni nastop stavka, je

(1) »En in le en sam človek je napisal Waverleya, in George IV. je želel védeti, če je bil Scott ta človek«,

primer drugotnega nastopa opisnega stavka pa imamo v propoziciji

(2) »George IV. je želel védeti, če je en in le en sam človek napisal Waverleya, in Scott je bil ta človek«.

»Scotta« lahko zamenjamo z »avtorjem Waverleya« le ob primeru prvotnega nastopa, in tedaj ne more priti do dvomja, saj razločimo dve logično različni sestavini izraza, ob drugotnem nastopu pa lahko pride do neljube posledice, da je mogoče izvesti stavek »George IV. je želel védeti, če je Scott Scott«. Russell ponudi rešitev: prepoved zamenjave ob drugotnem nastopu (ko je izraz vključen v kontekst propozicionalne naravnosti ipd.). Če v primeru drugotnega nastopa opisnega stavka substitucije terminov ne moremo izvesti, tudi do antinomije ne more več priti. Tako je rešen zakon identitete, saj ga propozicija »George IV. je želel védeti, če je Scott avtor Waverleya« enostavno ne izraža, če jo razumemo v interpretaciji (2). Niti (1). Razliko med prvotnimi in drugotnimi nastopi opisnih izrazov v govorici le težko odpravimo, pravi Russell, ni je pa težko odpraviti v simbolni logiki (OD, str. 53). Če zamenjamo prvotni in drugotni nastop, lahko pride do strtja ravní, in v stavku moramo razbrati incidenco subjekta, govorca, ga tako rekoč dojeti kot sporočilo. Russell navaja značilen primer takega strtja s specifičnim učinkom, šalo, v kateri gost pravi lastniku jahte: »Mislil sem, da je vaša jahta daljša kot je,« ta pa odgovori: »Ne, moja jahta ni daljša kot je.« Lastnikov odgovor implicira v gostovi izjavi v propozicionalno naravnost veličovanja vključeno izjavo: »Mislil sem, da je velikost vaše ladje večja od velikosti vaše ladje,« — v takih kontekstih pa substitucija ni logično upravičena. Sam gost je nasprotno uporabil prvotni nastop izraza: »Velikost, ki sem mislil, da jo ima vaša jahta, je bila večja od dejanske velikosti vaše ladje«; — ker pa gre tod za dve porazlikovani ravni navidezne identitetne trditve, do paradoksa po Russellu zopet ne more priti. Ni torej več razloga, da bi se po opravljeni analizi šali še smejali, priznali, da ima na nas kot govorce določen učinek, — ter ji dejali šala.⁴¹

⁴¹ Teorija opisov in teorija logičnih tipov, ki sta prototipa logične analize pri Russellu (glej Pierre Jacob: *L'empirisme logique*, Minuit, Paris 1980, str. 78) imata pri odpravi učinka strtja v govorici podobno mesto: obe odpravita učinek strtja — in s tem šale — udeleženosť subjekta pri izreki oz. vtisek njegove prisotnosti, njegovo sled v njej. Na to dejstvo kaže kratek Russellov zapis *Hierarhija šal* (*The hierarchy of jokes*, ponatisnjeno v I. M. Copi: *The theory of logical types*, Routledge and Kegan Paul, London 1971, str. 115—117), ki razlikuje med šalami od prvega, pa vse do transfinitnega reda, — seveda pa je na mejnih točkah odpravljena in izolirana izreka subjekta, ter s tem razumevanje mehanizma šale nasploh. Šale prve ravní, ki naj bi jih po Russellu poznali običajni govorci, so preveč enostavne (da bi se jim mogel smejati filozof), šale transfinitne ravní verjetno lahko nasmejé le bogove, — prototip russellovskega šaljivca, ki se bo hotel smejati šalam višjega reda, in se bo, če ne bo šaljivec že po naravi, za njihovo dojetje moral »logično izpopolniti«, pa se jim zaradi dejstva, da »že najmanjši duhovni napor izniči vsakršno dojetje humorja«, najbrž zopet ne bo mogel smejati. Russellovska odprava učinka šal je nujna, v kolikor gre za znanstveno naravnost: prav tako kot lingvistika ima namreč tudi logika opravka z »imaginarno konstrukcijo Celote« in s »pozabo mejá« kot konstitutivnih za jezik (glej J. Milner: *Language et langue — ou De quoi rient les locuteurs?*, Change 29, str. 186, op. 3). Da gre v primeru šale za »delo na jeziku« je zaradi svoje, vendarle še marsikdo implicirane scientistične naravnosti, v zadnji analizi spregledal celo Freud (ibid., str. 187).

S pomočjo istega razlikovanja lahko razrešimo tudi uganko o predikaciji lastnosti neobstojnem predmetom, skratka s primeri, ko je treba rešiti zakon izključene tretjega, — s primeri opisnih izrazov, ki se na nič ne referirajo.⁴² Če je ,C' opisni izraz, npr. ,termin, ki ima lastnost F', potem pomeni ,C ima lastnost ϕ' : ,en in le en termin ima lastnost F in ta termin ima lastnost ϕ' . Če lastnost F ne pripada nobenemu terminu, je ,C ima lastnost ϕ' nepravilno za vse vrednosti ϕ' -ja. ,Sedanji francoski kralj je plešast' je torej nepravilno, ,sedanji francoski kralj ni plešast' pa je nepravilno pri prvotnem nastopu (,Obstaja bitnost, ki je sedaj francoski kralj in ni plešasta'), pravilno pa je pri drugotnem nastopu (,Ni res, da obstaja bitnost, ki je sedaj francoski kralj in je plešasta').

Ista tehnika nam omogoči še rešitev uganke v zvezi z zakonom protislovja. Če razlika med A in B ne obstaja, potem izraz ,razlika med A in B' ne opisuje ničesar, nikakršne bitnosti, in je nepravilen.

Sedaj se lahko Russell reši tudi bolj na splošno »celotnega kraljestva (področja) ne-bitnosti«, kot so »okrogli kvadrat«, »Hamlet« itd. To niso logična lastna imena, ki se na nič ne referirajo, ampak opisni izrazi, ki je njihova lastnost, da pridobe pomen šele v kontekstu, in se referirajo na določeno bitnost le na videz. Ko jih logično analiziramo, lahko določimo njihovo resničnostno vrednost, in sicer tako, da upoštevamo prvotni oz. drugotni nastop določenih opisov v okviru celotne propozicije: pri prvotnem nastopu takih izrazov je stavek neresničen (saj ni npr. bitnosti, ki bi ustrezala izrazu ,obstaja ena in le ena sama bitnost, ki je obenem okrogla in kvadratna'), pri drugotnem nastopu pa je lahko resničen (drugotni nastop opisnega izraza je, ko je izraz vključen v stavčni kontekst, npr. kontekst propozicionalne naravnosti, ki ne dopušča substitucije z njim koreferencialnega izraza). Razlikovanje med prvotnim in drugotnim nastopom opisnega izraza je pripomoček za določitev njegove resničnostne vrednosti. Bolj bistveno je seveda razlikovanje med logičnimi lastnimi imeni, ki se neposredno nanašajo na določeno bitnost, ter med opisnimi izrazi (ki jih uvaja v angleščini določni člen »the«, npr. »the man with the iron mask«), ki s svojo slovnično obliko zavajajo glede na svojo logično obliko. S spoznavno utemeljenim razlikovanjem izrazov dobimo v teoriji opisov prvotno razlikovalno jedro med odlikovanimi logičnimi lastnimi imeni, ter opisnimi izrazi, ki niso iste ravni, ter zato njihova substitucija ni možna: uganke, ki jih je ponudila teorija opisov, s pomočjo tega razlikovanja lahko razrešimo, vsakemu posameznemu izrazu pa določimo resničnostno vrednost.

Russell se je na ta način ognil (po svoje dojetemu) nauku Meinonga oz. Fregeja, ki je vodil k pripoznanju obstoja »preveč obljudenega univerzuma«, oz. smisla kot načina danosti reference, ki ga pri analizi moramo upoštevati.

Da bi pridobil spoznavno in logično ustrezen jezik, pa je žal moral odpraviti vsakršno konotativno sestavino izrazov kot logično legitimno: če v njegovi analizi »Scott« velja za logično lastno ime v nasprotju z opisnim izrazom »avtor Waverleya«, pa moramo pripoznati (poleg tega da tudi »Scott« ne ustreza logičnemu lastnemu imenu ob strogi formulaciji nauka), da »Scott«, tako kot »Ari-

⁴² Keith S. Donnellan v *Speaking of nothing* (The Philosophical Review, vol. 83, 1974, str. 3–31) s pomočjo svoje »teorije zgodovinske razlage« (kavzalna teorija reference) zavrne Russellovo trditev, da imajo običajna lastna imena vselej opisno vsebino: možna je torej strožja določitev referenčne relacije. Donnellan sicer razlikuje med referenčno in atributivno uporabo referenčnega izraza (pri prvi ima govorec identifikacijsko vrednost o referentu ne glede na posebno uporabo referenčnega izraza v izjavljeni trditvi), med dobesednim in govorečim referentom. Razlikovanje referenčno-atributivno predpostavlja, da Russellovo-Strawsonovo stališče (Donnellanov izraz) zgreši referencialno uporabo. Kritika v John R. Searle: *Expression and meaning*, Cambridge 1979, članka *Referential and attributive in Literal meaning*.

stotel«, ni neposredni predmet našega spoznanja. Prav tako — in to je mejni primer — tudi ne »Quine«, čeprav smo ga bili npr. pravkar srečali, in nanj pokazali rekoč »To je Quine«. Tudi »miza«, in končno vsak izraz govornice, obdrži konotativno razsežnost, in služi za več ali za nekaj drugega kot reprezentativno dojeto poimenovanje.⁴³ Ostanajo deiktični izrazi kot »to«, »ta«. Tako je Russell, da bi obdržal *reprezentativno* matrico, od katere ni odstopil, moral v teoriji opisov (1905) v nasprotju s teorijo v »Principles« (1903) žrtvovati bogastvo in nasploh komunikativne lastnosti govornice, da bi ta lahko postala *enoznačna*, eksaktna, da bi ustrezala reprezentativni funkciji.

Russellova teorija opisov pa ni važna le za določitev logične strukture izrazov govornice, ampak vzvratno tudi za matematično izrazje, saj je »večina matematičnih definicij« uvedena »s pomočjo opisnih izrazov« (OD, str. 55). Tudi pri matematičnih definicijah je *substitucija*, pri kateri se ne spremeni resničnostna vrednost, možna le, če obstaja ena in le ena sama bitnost (npr. število), ki z njim operira ena od obeh strani definicije, in je tedaj propozicija resnična, sicer pa je neresnična (seveda to velja za prvotni nastop opisnega izraza, če pa imamo opravka s propozicionalno naravnanoostjo — naravnanoostjo subjekta izjave glede na propozicijo, ki jo izraža, pa je položaj zopet drugačen; simbolizem »Principia Mathematica« uporablja razlikovanje med prvotnim in drugotnim nastopom opisnega izraza).

Identitetnim izrazom, kot nastopajo v govornici, Russell pripiše zvrst šibke interpretacije: in stavku »Scott je avtor Waverleya« opisni izraz »avtor Waverleya« zatrjuje obstoj ene in le ene same bitnosti, ki je napisala Waverleya (predikat), in ta bitnost (subjekt) je identična s Scottom.

Vendar bitnosti, ki jo uvede opisni izraz (v nasprotju z logičnimi lastnimi imeni), propozicija *ne* vsebuje v pravem smislu. V vsakršni propoziciji, ki jo lahko *dojamemo*, so njene sestavine bitnosti, s katerimi smo neposredno seznanjeni. Nasprotno pa, pravi Russell, poznamo npr. fizikalno mišljeno materijo ali razum drugih ljudi *le s pomočjo opisnih izrazov*, in tako vemo, da imajo določene lastnosti (OD, str. 56): na ta način lahko poznamo lastnosti določene stvari, ne da bi bili neposredno seznanjeni (acquainted) s stvarjo samo.

S povezavo gnoseološkega in ontološkega vprašanja je Russell v »On Denoting« (1905) skušal na ta način 1. izboljšati svojo teorijo opisov iz leta 1903., 2. vpeljati ontološko ekonomijo, 3. prekiniti s predpostavko, da ima stavek, ki vsebuje opisne izraze brez reference pomen le, ko opisane bitnosti, četudi ne obstajajo, na nek način bivajo (stavek »Samorogi ne obstajajo« je po tej teoriji lahko bil smiseln le, če samorogom vendarle pripada nek način bivanja), 4. s pomočjo prevoda v kvantifikacijski jezik prvega reda odpraviti zavajajoči določni člen opisnih izrazov.⁴⁴

Vsega tega Russellu ne bi uspelo doseči brez vpeljave temeljne začetne razlike med *dvema ravnema*, na katerih nastopajo logična lastna imena oz. opisni izrazi.

Ta začetna razlika med *logično ustreznimi in neustreznimi* izrazi je bistvena za razumevanje teorije opisov, — in se zaradi uvajanja prvotnega razlikovalnega jedra (C / C') ujema v tej potezi s teorijo tipov; obe pa tvorita »dve paradigmi logične analize«,⁴⁵ ki ju je oskrbel Russell. Če so v ustreznost druge po-

⁴³ Temu sicer ugovarja že dejstvo, da je beseda vselej ime v tem jeziku, kolikor gre za materin jezik, materinščino. Pri lastnem imenu pa v okviru tega jezika najbolj izstopa razsežnost materialnosti besede, njena čista označevalna vloga. (Tudi primiki kot »Kovač« zgubijo vlogo reprezentanta stanja stvari.)

⁴⁴ Pierre Jacob: *L'empirisme logique*, op. cit., str. 79.

⁴⁵ Pierre Jacob, *ibid.*, str. 78.

dvomili že kar spočetka, pa s prvo ni bilo tako: lep čas je ostala vzor filozofske analize.⁴⁶ Kajti le težko je bilo podvomiti v *reprezentativno* določeno vlogo govorce.

Čeprav se je Russell na pogled boril s psihologizmom, in je njegova glavna naloga odkritje logične, torej od subjekta izjavljanja neodvisne strukture izrazov, pa je ostal zavezan psihologizmu v samem temelju s svojo teorijo znaka, če naj *znak reprezentira nekaj za nekoga*.⁴⁷ Propozicije, ki vsebujejo lastna imena, vsebujejo pravzaprav nelingvistične bitnosti, prav ti izrazi pa služijo za paradigmo analize. Lastna imena reprezentirajo določene bitnosti, določeno realnost, za tistega, ki jih upravičeno uporablja, in le ta je z njimi *neposredno seznanjen*. Prav zato je *spoznavna* razsežnost teorije pri analizi paradigmatskega pomena, in tudi opisi so ob upoštevanju zgradbe spoznavnega subjekta (ki je lahko seveda hipotetična točka govorca v teoriji) določeni analitično glede na imena. Zato moramo poznati »procese, s pomočjo katerih je logično lastno ime povezano z opisom (predvidoma so to dejstva, kako se je uporabnik z njim seznanil, dejstva, kaj se dogaja v uporabnikovih možganih ob času, ko ime uporablja)«, obenem pa moramo poznati reprezentativno naravnost, »kako se opis referira na to, na kar se pač referira«. ⁴⁸ Znak oz. opis predstavljata nekaj za nekoga, in prav to je vzrok, da so logična lastna imena negovorna, ustrezna govornica pa privatna.

Če bi referenco imen razložili z referenco opisov, bi prišlo v definiciji do krožnosti, temu kratkemu stiku pa se je Russell *ognil* z razločitvijo temeljnih (bazičnih), na nelingvistično podlago (zunanji svet) vezanih logičnih lastnih imen, ter vseh ostalih izrazov, ki lahko razložimo njihovo strukturo zgolj posredno glede na ta, zanje paradigmatški primer.

Kakorkoli že, pa Russellova teorija opisov ostane zavezana določenim kratkim stikom, in sicer kljub temu (in morda prav zaradi tega), da se jim je na vsak način skušala izogniti. Model analize je opozicija »jezikovno / nejezikovno«, ni pa pripuščena legitimnost modela »jezikovno / jezikovno«, saj bi zgolj ta po Russellu privedel do strtja, zamešanja ravnih analize. Strawson je, kot bomo videli, reprezentativno naravnost govornice *pripustil*, vendar ne izključno: poleg tega, da se izraz nanaša na neko (nejezikovno) dejstvo, lahko upravičeno sporoči tudi informacijo o lastni materialnosti ter o naravnosti govornice, v kolikor se ta odraža v izjavi.⁴⁹ Vsekakor je Russell véroval, da »mora obstajati določena raven, na kateri se konča analiza ne-logičnih besed«. ⁵⁰

Russel namreč ne more pristati na to, da bi dopustil poleg reprezentativne matrice tudi upravičenost takšnih, reflektivnih izrazov, pri katerih se izrečeno odraža v rečenem. Prav izključno pristajanje na *reprezentativno* koncepcijo govornice je bilo v podlago možnosti logične analize: analizirati določeno izjavo ni pomenilo nič drugega kot to, da jo moramo *prevesti*, tako da njeno logično nejasno strukturo nadomestimo z logično eksplicitnim izrazom, ki obdrži —

⁴⁶ Od tod Ramseyev izrek, po katerem je russellovska teorija opisov Model filozofije.

⁴⁷ Lacan tako povzema znano (npr. Peirce) definicijo znaka, ki jo lahko problematiziramo, in pridobi razsežnost v opoziciji z definicijo *označevalca*: slednji reprezentira zaprečenega subjekta za drugega označevalca. Od tod struktura alienacije: teorije reference npr. postavijo na mesto prvotnega označevalca lastno ime, zamešano (coalescence) s preostankom operacije, ki je rezultat neizbežne zgube, proizvedene ob tem, ko skušajo teorije subjektu znanosti zagotoviti vedenje kot strdek.

⁴⁸ Harty Field: *Tarski's Theory of Truth* v Mark Platts (izd.): *Reference, Truth and Reality*, Routledge and Kegan Paul, London 1980, str. 99.

⁴⁹ Glej F. Récanati: *La transparence et l'énonciation*, Seuil, Paris 1979 (passim).

⁵⁰ D. Pearsov uvod v *Russell's Logical Atomism*, Fontana, London 1972, str. 12.

če naj bo prevod ustrezen — isti smisel. Na tej podlagi lahko ugotovimo raven, ki ji izraz pripada, in določimo vrednost celotne propozicije, — ob upoštevanju dejstva, ali je izraz mogoče nadomestiti, substituirati z drugim, ne da bi se spremenila njena resnična vrednost.

Takšna usmeritev analize pa je kmalu zadela na načelni ugovor, ki je sam zopet imel strukturo antinomije, podobno tisti, ki jo že poznamo iz testnih primerov teorije opisov. Temeljna dejavnost teorije opisov je namreč prevod enega izraza v drugega: če je sedaj ta drugi izraz različen od prvega, je analiza prvotni izraz falsificirala in tako ne more več podati njegovega pravega, ustreznega smisla, skratka ne more več nastopati kot analiza. Seveda pa obstaja še druga možnost, namreč da analiza pusti prvi izraz takšen kot že je, — tako pa ostane analiza trivialna in nekoristna, izraža le golo tautologijo.

Navedeni položaj so poimenovali *paradoks analize*, in njegova najbolj znana formulacija je takale:

»Recimo tistemu, kar moramo analizirati *analizandum*, tistemu, s čigar pomočjo ga analiziramo, pa *analizans*. Analiza tedaj izrazi ustrežno relacijo ekvivalence med *analizandumom* in *analizansom*. Paradoks analize pa je v tem, da, če ima jezikovni izraz, ki predstavlja *analizandum*, isti smisel kot jezikovni izraz, ki predstavlja *analizans*, analiza izjavi preprosto identiteto in je trivialna; če pa dva jezikovna izraza nimata istega smisla, je analiza nepravilna.«⁵¹

Paradoks analize pravzaprav le zgoščeno povzema težave, ob katere nujno zadane teza, da je mogoče določiti logično strukturo izrazov govornice: da velja prva tudi za drugo. Zato zadeva ta paradoks celotno filozofsko smer, ki se je bila oprla na russellovska izhodišča, — bistvo njegove teorije opisov pa je, kot vemo, da v nasprotju s Fregejem ni dopustil smisla kot javne sestavine izraza, ki je lahko različno, torej neenotno določen pri različnih govornicah.⁵² Temeljni ugovor eksistencialni analizi opisnih izrazov se je pojavil proti sredi stoletja, in daje filozofom opravka še danes. Tako pravi Mark Platts: »Kot je postalo znano, se še zlasti težko izognemo paradoksu analize.«⁵³ Če je analiza logično pravilna, je trivialna, in torej ni trivialna le, če je napačna: tako paradoks analize usmerja k Fregejevemu razlikovanju med smislom in referenco izraza pri identitetnih trditvah, na razliko med analitičnimi oz. nujnimi ter sintetičnimi oz. naključnimi (kontingentnimi) sodbami. Paradoks je seveda mogoče rešiti z razlikovanji med pomenom stavka (sentence meaning) in izjavljalčevim pomenom (utterer's meaning) itd., vendar v temelju še naprej zastavlja vprašanja. Preden je ugovor pridobil obliko paradoksa, so ga na začetku stoletja podali tudi že idealisti, ki so Russellu očitali, da analiza svoj predmet *preoblikuje*, namesto da bi ga podala takega, kakršen pač je. Na te ugovore je Russell odgovoril s svojim upravičevanjem analize v Filozofiji logičnega atomizma 1918. leta: »Pogosto so rekli, da je proces analize falzifikacija, da torej vsako konkretno celoto z analizo falzificiramo in da rezultati niso resnični. Mislim, da ta nazor ni pravilen. Seveda ne mislim reči in tega tudi nihče ne trdi, da ohranimo po končani analizi vse, kar smo imeli pred analiziranjem.

⁵¹ C. H. Langford: *The notion of Analysis in Moore's philosophy*, v P. A. Schlipp (izd.): *The Philosophy of G. E. Moore*, La Salle, Illinois 1942, str. 323, — navedeno po F. Récanati: *La transparence et l'énonciation*, op. cit., str. 210 oz. po J. L. Mackie: *Truth, Probability and Paradox*, Oxford at the Clarendon Press, 1973, str. 1.

⁵² Gödel trdi, da ima russellovska teorija opisov sicer na prvi pogled prednost pred Fregejevo, da pa se obenem ni mogoče znebiti občutka, da je njegovo begajočo rešitev le obšla. (K. Gödel: *La logique mathématique de Russell* v *Cahiers pour l'analyse* 10, Seuil, Paris 1969, str. 88—89.)

⁵³ Mark Platts: *Ways of Meaning*, Routledge and Kegan Paul, London 1980, str. 147.

Če ohranimo, potem z analizo nikoli nič ne dosežemo.⁵⁴ Russell tod ne le povzame ugovore, ampak nanje tudi docela jasno odgovori: analiza svojega predmeta ne pusti nedotaknjenega, ampak ga spremeni, in sicer v tem smislu, da razpravi nejasen preplet celote elementov v jasno razvidno (logično) obliko. To sploščenje predmeta pa je potrebno zato, ker običajna govorica ni ne enostavna, pa tudi ne enoznačna: idej, ki jih izraža, ne predstavlja razločno, ampak poleg tega, kar vsaj na prvi pogled reče, marsikaj še izreče, implicira (implies). *Obenem* ko reče, še izreče: zato *sežame* dve vrsti informacij: tisto, ki ustreza reprezentativni naravnosti govornice, in tisto, ki ob istem trenutku ustreza njeni informativni naravnosti (»način danosti reference«: Frege) glede na govorca. *Znanost* (logika) pa mora to, kar je prepleteno, sežeto, razstaviti, razločno porazlikovati. Logična analiza izrečeno odpravi, ga skuša povzeti v *rečenem*, vendar pa zato nastopijo težave (kot npr. pri propozicionalnih naravnostih), ko izrečeno vznikne v rečenem, — in teh težav se analiza ne more znebiti.

LITERATURA

- Cahiers pour l'analyse* (La formalisation), Seuil, Paris 1969.
 Cavell, Stanley: *Must we mean what we say?*, Cambridge U. P., 1975.
 Copi, I. M.: *The theory of logical types*, Routledge and Kegan Paul, London 1971.
 Donnellan, Keith S.: *Speaking of nothing*, v *The philosophical review*, 1973.
 Hacking, Ian: *Why does language matter to philosophy?*, Cambridge U. P., 1976.
 Jacob, Pierre: *L'empirisme logique*, Minuit, Paris 1980.
 Klemke, E. D. (izd.): *Essays on Bertrand Russell*, University of Illinois Press, 1970.
 Knjazeva, Svetlana: *Filozofija Bertranda Russella*, Naprijed, Zagreb 1966.
 Koyré, Alexandre: *Du monde clos à l'univers infini*, Gallimard, Paris 1973.
 Linsky, Leonard: *Le problème de la référence*, Seuil, Paris 1974.
 Mackie, J. L.: *Truth, probability and paradox*, Oxford at the Clarendon Press, 1973.
 Miller, J.-A.: *Matrice*, v *Ornicar?*, Le Graphe, Paris 1975.
 Platts, Mark (izd.): *Reference, truth and reality*, Routledge and Kegan Paul, London 1980.
 Platts, Mark: *Ways of meaning*, Routledge and Kegan Paul, London 1980.
 Récanati, François: *La transparence et l'énonciation*, Seuil, Paris 1979.
 Regnault, François: *O imenu*, predavanja na Vincennesu 1979 (neobjavljeno).
 Russell, Bertrand: *An inquiry into meaning and truth*, Penguin, London 1973.
 Russell, B.: *Filozofija logičnega atomizma*, CZ, Ljubljana 1979.
 Russell, B.: *On denoting*, v *Logic and knowledge*, Allen and Unwin, London 1956.
 Russell, B.: *The principles of mathematics*, Cambridge U. P., 1903.
 Searle, John R.: *Expression and meaning*, Cambridge U. P., 1979.

⁵⁴ B. Russell: *Filozofija logičnega atomizma*, op. cit., str. 19–20.